

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi poli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrt leta 90 kr., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrt leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

~ V Ljubljani v sredo 19. februarja 1868. ~

Gospodarske stvari.

Kaj se tudi drugod dela za povzdigo kmetijskega poduka.

Družba kmetijska dunajska je imela 12. dne t. m. svoj veliki zbor. Iz obravnave zborovih naj povemo to, kar utegne tudi našim deželam zanimivo biti.

V Hinterbrühl-i je za doljno Avstrijo gozdinarska šola; ker pa jej pomoči manjka, zato je zbor prosil pomoči cesarsko namestništvo.

Da bi se osnovala učilnice za učenje kmetijskih reči (po izgledu učilnice v Mödlingu) je opat Helferstorfer sledeče nasvetoval: 1) glavni odbor družbe kmetijske naj si kolikor more prizadeva za to, da se več takih učilnic osnuje; 2) v tacihi šolah naj se uče natoroznanske in kmetijske reči; 3) c. kr. vlada naj se naprosi, da na to dela, da se a) v novo šolsko postavo nauk natoroznanstva v ljudske šole se vé da po domače (populaer) vzame, b) v učilnice za preparande pa zdatni nauk iz natoroznanstva in kmetijstva vpelje; 4) kmetijska družba in podružnice naj pripomorejo, da se take učilnice osnujejo in podpirajo; 5) ministerstvo kmetijstva in deželni zbor naj se naprosita podpore iz državnega in deželnega denarja; 6) glavni odbor družbe naj se pooblasti, da sme v službo vzeti učenika, kateri potovaje po deželi podučuje ljudstvo v kmetijstvu. — K predlogu 5. poprime minister kmetijstva grof Potocki besedo ter pravi, da sam ob sebi ne more zagotoviti denarne pomoči iz državne blagajnice, ker o tem mora tudi državni zbor pritrditi; on sam bo storil, kar le je mogoče, ker vse svoje moči hoče napeti v prid kmetijskemu napredku; vse pa, kar bo zarad kmetijskega nauka delal, delati hoče v soglasji s kmetijskimi družbami. — Vsi Helferstorferjevi predlogi so bili sprejeti, le poslednji 6. z nekoliko premembo po nasvetu Papstovem.

Sadjereja kmetova sreča, — pravda njegova nesreča.

Iz Dola. — Ker nam drage „Novice“ malokdaj iz naše doline kaj poveste, akoravno vas prav skrbno čitamo, vam tukaj povemo nekaj od sadjereje, nekaj pa odkodi to, da so kmetje naši tolikokrat k pravdi prisiljeni in da jih zavoljo tega toliko ob svoje premoženje pride?

Učitelj. Kaj, učenci! ali vas nič ne veseli sadjereja, ki smo se je lani teoretično (iz bukev) učili, zraven pa zdihovali, po prostorčeku ali njivici, koder bi se bili radi praktično učili, kako se mora z mladimi drevesci ravnati. Večkrat sem naše soseskine može nagovarjal,

naj bi nam dali prostorček, al, žalibog! moje besede bile so le glas vpijočega! — Ali ni morebiti dolska dolina primerna za sadjerejo? Mislím, da pripraviše ni. Otročiči! ako Bog dá, vam obljubim, da se bomo za naprej sadjereje praktično učili, kajti namenil sem kos njivice, ktero od svojih pičlih dohodkov rabim za zelnik, odtrgati ter v vaše in moje veselje obrniti. Tje bomo peške sejali, le pridno jih nabirajte in nosite; ako je božja volja, bomo se že letos koj v spomladi pričeli učiti umne sadjereje.

Učenec France. Letos bode pač še jalova z našo sadjerejo, ker nimamo še dreves; če zdaj še le peške nabiramo, ne morete gospod učenik čudežev delati, da bi iz posejanih po snegu do kresa že drevesca izrastla.

Učitelj. Ker vidim, da vas res veseli sadjereja, pa ne morem čudežev delati, da bi mahoma nam zrastle drevesa, bodem si za ta čas, dokler svojih ne zredimo v drevesnici šolski, prizadjal, da od umnega in marljivega sadjerejca gosp. Jožefa Vodeta iz Dolskega, ktereга je tudi naša c. k. kmetijska družba med svoje ude vzela — vem, da ga vsi poznate — dobim kakih 100 ali pa še več drevesec mnogih plemen, ktere mi je že obljubil. Ta mož res zasluži, da se njegovo ime zapiše v zlate bukve pridnih sadjerejcev, kajti on daje okolici lep izgled, pa tudi brezplačno daruje ljudem drevesca, katerih brez števila zareja, pa tudi, kakor sem sam videl, po hribih si prizadeva, divjake cepiti. Ali vas ne bode veselilo, učenci, kadar se bo tudi od vas kaj takega govoriti smelo? Da! Potem še le bode lepa naša domovina v prijazen vrt se spremenila.

Janez. Od kod pa vendar to pride, da marsiktero leto drevje ne obrodi?

Učitelj. Krive so tega mnogotere okoliščine: prehuda zima, škodljivi vetrovi in deževje, kadar drevje cvetè. Ako ob cvetenju dež in vetrovi nagajajo, cvetje odpade, očrvovi se itd., in tako tisto leto ne dobimo nič sadja. Nektero leto tako vreme le zgodnje, drugo leto pa pozno cvetje pohlomasti; in to stori, da nam vendar enih ali družih sadonosnic sadje ostane. Zato le skrbimo, da si zasadimo raznih plemen drevesa in to povsod, kjer le je pripraven kraj za-nje.

Janez. Jaz imam veliko veselje do sadjereje; al na našem vrtu ni prst za sadonosnice. Lansko leto sem raznih pešek posadil, le jabelčne so ozelenéle. Tudi drevesca, ki nam jih je dal gori pohvaljeni sadjerejec, le žalostno hirajo.

Učitelj. Jabelčna drevesa, in po takem tudi peške, raje od družih rastejo. Hrušave in kutne peške pa je treba, predno se potaknejo, nekaj časa namakati, in najboljše je, po rešetih jih dobro drgniti, da se lož zgubi, ki se vnanje lupine kakor lim drži; potem se peške v zemlji lože razmočijo. Kar se pa drevesec tiče, o katerih si rekel, da slabo rastejo, so ali v prepusto

zemljo ali pa sicer napačno vsajena. Dostikrat sem se prepričal, da le malokdo drevje prav saditi zna. Mnogi si nakopljejo, rekel bi, nasekajo sadežev, ki le malo sesavek — tankih korenin — imajo, ter jih potaknejo v globoke jamice, klobukovi štuli podobne, pa potem še drevesca prav trdo zateptajo. Tako vsajeno drevo more tako malo rasti, kakor tele sesati, ako mu gobec zavežeš. S čem neki in kje si bo živeža iskalo? Jamo je treba napraviti plitvi skledi enako, bolj na široko, kakor globoko, in ne v mrtvo zemljo, da se korenine raztegniti in živež srkati morejo. Kdor drevesa sadi v ozko globoko jamo, sadi jih kakor jetnike v tesni zapor. Take zasadbe rasti ni mogoča.

Jože. Ali ne bi bilo prav, ko bi se prav globoka jama skopala in preobilna z dobro prstjo zasula? V tako jamo zasajeno drevo, mislim, bi moglo prav spešno rasti?

Učitelj. Včasih smo tako delali, pa skušnja nas je od tega odvrnila. V tako jamo globoko vsajeno drevó požene korenine po živi zemlji, prav veselo in vspešno v začetku raste, dokler iz bližnje zemlje kaj živeža dobiva; pa korenine, ne da bi na širokost po živi zemlji lezele, se le v globokost, v mrtvo zemljo vrivajo; tu pa ne najdejo več živeža; drevo postane v malo letih klaverno, začne bolehati in vsahne. — Veliko podukov imamo, kako drevje saditi; boljše pa je, vam vse to djanski pokazati. Prihodnjo spomlad kakor sem že omenil, dobimo od gospoda Vodéta, drevesec, in takrat vam bom pokazal jame kopati in drevje saditi kakor gré. — Celó neumen kmet bi bil, kateri ne vé, da je plevelno žito pleti treba, krompir, koruzo itd. okopavati, da obilnega pridelka dajo, al vendar mnogo kmetovalcev pa misli, da drevesa ne potrebujejo nobene postrežbe. Ravno ta pomota pa, zraven tega, da se drevje prav ne sadi, je kriva, da sadjereja zastaja, in nam toliko dobička ne prinaša, kakor bi môgla. Potreba je saj prva leta, dokler se drevo dobro ne vkorenini, spomladi okopavati ga, da se po razrušeni zemlji korenine lože razlezejo, dež lože do njih premoči, in da živeža tudi iz zraka dobivajo. Tudi to delo vam bodem pokazal; lotite se ga potem domá, kateri imate že mlade sadonosnice ali pa drevje, ki slabo raste.

Matija. Al to bi nam preveč časa jemalo, pa bi tudi trave škoda bilo, podkopavati jo.

Učitelj. „Čič nima nič“; tako se v abecedniku učimo; prav taka je tudi tukaj. Iz nič ni nič. Saj tudi mlada živina posebne postrežbe potrebuje, dokler ne doraste in ni za popolno rabo: žrebeta moramo najmanj tri leta krmiti, predno so in to še le za lahko vprego; jaz pa skozi in skozi trdim, da zdravo, žlahno jabelčno drevo več dobička dá, če 30 let stoji, kakor cesarjev najlepši kónj, ako bi ravno toliko let živel. Drevó se okopava prva leta v 5 minutah za celo leto; trave bi res, če bi sto in sto dreves imeli in jih okopavali, nekoliko potrošili; al pri 20 ali 30 drevescih ne bi znesli čez koš trave, pridelali bi pa 15 košev sadja!

France. Naš atej drevje lepo oskrbujejo, pa jim vendar nektero vsahne; kako je to?

Učitelj. Stariši tudi na zdravje otrók skrbno pazijo, in vsak umen človek se ogiblje vsega, kar bi mu zdravje podkopalo, vendar pride bolezen in smrt včasih brez krivde nas samih. Kmalu se človeku, kakor tudi drevesu kaj naključí, kar ga pod koš spravi. Drevesu more krtnica, miš ali kak drug mrčes korenine spodjesti, ali dobi kako rano, ktera se mu ročno ne zaceli, posuši itd. Pri nekterem drevju pa je tudi to-le morebiti napčno, da se je sadonosnik prva leta zasadil s cepiči (pelcarji) najžlahnejega plemena za cepljenje iz raznih in toplejših krajev od našega; takim pa se naše

bolj mrzlo podnebje ne prilega, in tako se ta drevesca suše. Pa, če tu in tam kako pod zlo gré, vendar ne smemo jenjati po mnogih skušnjah sadonosnic rediti. Saj tudi vas čez sto učencev učim, in znabiti, da se vas bode komaj dvajset izobrazilo, kakor želimo, pa vendar še zato šole ne bomo podrli.

Jože. Po tem takem ne bo nikoli žlahnega plemena sadje od družih krajev pri nas rodilo?

Učitelj. Bo že, bo že, pa drevje moramo našega ozračja polagoma privaditi, kakor smo že mnogotera drevesa privadili. Ako iz bolj prijetnega kraja prinesen cepič na divjak cepim, iz tega čez eno ali več let na družega, in iz družega na tretjega prenesem, bo tretje drevo stanovito, kakor domače. Toda take skušnje ne gredó za kmeta, kateri želi hitro trdnega drevja si zarediti; temuč le za vrtnarje, ki so po širokem s sadje-rejo pečajo. Vam tedaj svetujem, cepiče za cepljenje iz domačih odraslih, rodovitnih in žlahnih dreves jemati, in sadonosnice saditi po mojem poduku; tako bomo sčasoma sadja dovolj imeli, in spremenila se bo naša dolina v lep raj, ktereга vam in sebi privoščim. (Konec prihodnjič.)

Starozgodovinske stvari.

Kakošnega rodú so bili starodavni Karpiani?

Spisal Dav. Trstenjak.

(Konec.)

V ktere kraje rimskega cesarstva so Karpiani bili naseljeni, tega ne pové nobeden starih pisateljev odločno, — gotovo v Panonijo, ktera je velika bila in široka in tudi zarad pogostih bojov zelo opustošena. Mogoče je, da so tudi dobili sedeže na traško-ilirskem polotoku, ker Moses Chorenensis (rodil se 370., umrl 489. leta) pripoveduje, da v Trakii prebiva sedem slovanskih plemen. Morda iz teh preseljenih Karpianov izhaja imenitna rodbina Upravdov, iz ktere je 474. leta en Upravda prišel v Byzant in iz prostega vojščaka postal cesar pod polatinčenim imenom „Justin.“ Ta je svojo sestro Biglenico, ženo kmeta Iztoka, in njenega sina Upravdo poklical iz mesta Vederiana v Macedoniji v Byzant, in ta Upravda je pod polatinčenim imenom „Justiniana“ postal iztočnorimski cesar in eden najučenejših zakonodajalcev stare dôbe.¹⁾ Prazne in zapuščene sedeže Karpianov so gotovo obsedli Hrvatje, ker Konstantin Porphyrogenit²⁾ piše, da so Hrvatje tadaj, ko je Atila mesto Solinum v Dalmaciji premagal (to je bilo 449. leta), stanovali pod Karpati, odkodar so 630. leta se vzdignili in današnje Hrvatsko in Dalmacijo obsedli.

Da je podkarpatska pokrajina bila slovanska v onem času, potrjuje že večkrat omenjena okoliščina poslaništva Grka Priska. On je 448. leta šel iz Byzanta v Atilov tabor skoz močvirni svet prek reke Tise. Domanji prebivalci, toraj ne Huni, so mu nasproti prišli in mu ponujali pijačo, ktero so imenovali med (*μέδος*) in pa kamoš (*καμος*), bila je poslednja iz ječmena. Ker so pivo iz ječmena tudi stari Panoni, kakor Athenaeos sporočuje, imenovali kamoš, tedaj so Panoni ravno tako gotovo bili Slovani kakor prebivalci podkarpatski ob času Atilovem.

Ko je Athenaeos pisal svoje bukve „Deipnosophistae“ 230. leta po Kristusu, ni še bilo Karpianov na desnem bregu Dunaja, ker so, kakor smo čuli, še le 292—295. leta se na rimsko zemljišče preselili. Vendar že za Athenaja se je rabila beseda kamoš za pijačo

¹⁾ Theophilus pri Procop. „Hist. arc.“ ed. Venet. 344—366.

²⁾ Const. Porphyrog. „De admin. Imper.“ cap. 30.

ledú, in čez leto in dan le 6 do 7 palcev od stén ni bilo ledú (ker se je za toliko stajal), v vsem drugem prostoru (27 kubičnih sežnjev ali kubik-klafter) se je popolnoma ohranil led.

Marsikterega gospodarja, čegar okoliščine so take, da bi si rad napravil ledenico, bode mikalo izvedeti, kako je narejena.

Nate jo!

Priprosta šupa ima krog in krog štiri lesene stene, ktere po pol čevlja saksebi stojé in led obdajajo. Notranji prostor med prvo in drugo steno se nasuje sè pepelom, — prostor med drugo in tretjo steno ostane prazen, — prostor med tretjo in četrto steno pa se nasuje sè žaganjem. Streha ledenice ima ravno tako štiri stene in prostor med njimi — razun srednje — je ravno tako napolnjen; čez ledenico je navadna lesena streha.

Ta šupa stoji samo 2 čevlja globoko v zemlji, tla so z opekami (ceglom) pokrita (flaštrana), in imajo padec, na čegar koncu cev (ror), ki ne prepušča zraka, drži v sod, ki je z vodo napolnjen in v kterega voda na železni mreži ležečega ledú kaplja, — ta naprava pa je za to, da vnanji zrak ne more v notranji ledenični prostor.

Taka preprosta ledenica z dvema prednjima kletima (prednjima keldroma) se dá napraviti za kakih 250 gold.

Sadjereja kmetova sreča, — pravda njegova nesreča.

(Konec.)

Zdaj pa še ob kratkem odgovorim na drugo vprašanje, ktero temu sestavku na čelu stoji: od kod namreč to, da se naši kmetje tako radi pravdajo, kam jih pravda mnogokrat pripelje, in kako se takim večidel godí, ki rajši tako imenovanim zgrabljivim volkovom — zakotnim pisčem — v kremplje zahajajo, kakor da bi pravih pravnikov iskali? Lahke je na to vprašanje odgovor.

Ni je skoraj pogodbe, ktera se brez vina ne bi opravila in pri kateri ne bi mešetar več veljal, kakor pameten in umen prevdarek. Naj ima kdo kaj kupiti ali prodati, ne stori se brez mešetarjev nič, ki si v taci priložnostih trebuhe pasejo in kakor pijavke držijo ubozih kmetov. Naj ima kdo pisma delati kakoršna koli, zasledí ga gotovo kak zakoten pisac, da ga prekane, a tako na pot pravdarstva zapelje. Al tega so si večidel kmetje sami krivi; kaj pa iz vsega tega pride, naj ta-le zgodba kaže.

Jernačev Jernej je bil premožen kmet in skrben gospodar svoji kmetii. Imel je omožiti hčer, ktera je imela lepo doto. Nekega dne pride snubač, brhek mladeneč, kterega pa Jernej poprej nikoli ni videl, pa tudi nič slišal od njega. — Dopada si mu na prvi pogled, zakaj? — zato, ker je pridno za vino dajal in se s svojim bogastvom bahal. Kar pa še sam sè svojim jezikom ne opravi, to mu njegov prijatelj pomaga. Hvali in priporoča ga na vsa usta, in glejte Jernej se vdá. V kratkem je dan poroke odločen, samo to se še poprašujejo, kdo da bode ženitvansko pismo delal, ker ga v vsej soseski nimajo človeka, ki bi se na take reči umel. Ni tedaj družega storiti, kakor peljati se v mesto. Ženinov prijatelj, mešetar, jim obljubi, jih k poštenemu in učenemu gospodu peljati, ki jim bo vsa pisma za majhen denar izdelal. Peljejo se res v mesto, pa kam je njih prva pot? — po navadi v lituš (krčmo). Kajti piti se mora, predno se kaj zgodí, če ne, ni sreče, in možgani se morajo okisati, predno je mogoče kaj misliti. Kmalu je tudi „učeni gospod“ pri njih, ki zná vsaktera

pisma izdelovati, in njemu na čast gré zdaj bokal za bokalom na mizo toliko časa, da ubogi Jernej ne vé, kje da sedí in kako se mu godí. To videvši, pomiga mešetar, in ko bi trenil, se ženitno pismo naredí, če tudi Jernej ni vedel, kaj, koliko in komú obljubi. Ženin ob dlani ploska, da je norca vjel, ki bo njegove dolgove poplačal, in mešetar se s pisarjem smeja, ker vesta, da jima par tolarčkov vrh polnega želodca ne odide.

Dan poroke preteče, in zdaj ubogi Jernej še le vidi, komu je v roke prišel. Zétu je moral hčerino doto odšteti, ker so mu posodniki že z ječo žugali; ker pa sam ni imel toliko denarja, moral se je zadolžiti, zakaj vjet je bil in spolniti je moral, kar je v svoji pijanosti neumno obljubil. Kakor da bi ga bila sreča preklela, zapustila ga je od tistihmal; pomagati si ni mogel več, in v štirih letih je bil — od svoje hiše spoden pa berač.

Kdo pa ga je na beraško palico spravil? Ljubo vince in zgrabljivi volkovi: zviti ženin in njegov mešetar pa pisar ženitnega pisma, ki so bili zmenjeni, Jerneja oslepariti, ženinu pa iz dolgov pomagati, ki pa je z nerodnim gospodarstvom svojim še pred ob svoje premoženje prišel, kakor tast njegov.

Kakor se je Jerneju zgodilo, tako se godí marsikteremu drugemu iz raznih vzrokov, ki pa večidel vsi izvirajo iz napačne navade, ktero ima, žalibog! toliko kmetov, mislé, da brez „likofa“ in brez mešetarjev in drugih sleparjev se nič opraviti ne dá.

Prihodnje kaj družega, drage „Novice“ od vam zvestega bralca J. P.

Jezikoslovne stvari.

v? — l?

„Optimum tulit punctum, qui miscuit utile dulci.“ Gosp. Cigale mi je dal priliko, da si odženem muho, ki mi že dolgo brenčí okoli glave. Nate jo!

Vprašanje je to: Kako se obrazijo samostavniki (substantiv) na -ec glagolskega pomena, so li izpeljani iz glagolske osnove ali iz participia?

Da izpeljuje slovenščina glagolne samostavnike iz participia, ne pa iz debla glagolovega, to nam kažejo tisti, kateri so trpnega pomena (passiva), kakor: rojenec, rejenec, dojenec, cepljenec (novo vino s starim mešano), učenec, kaznjenec, mučenec, potrjenec (der zum Militär gestellt) in drugi.

Za djavne (activa) sezimo malo nazaj. — Staroslovenščina je imela za pretekli čas dva participia. I. na *ъc* (naš polugl. *e* toraj = *es*), tisti *s* je odpadel v nominativu, v drugih sklonih pa stopil nazaj, in se spreminjal pred prejeriranimi samoglasniki v *š* (po pravilih Mikloš. §. 210, 222. Janež. §. 201, 206.), to je naš particip na *ši* (rekši — rek — reči). Pri glagolih na samoglasnik je stopil pred *š* evfoničen *v*, le pri glag. IV. vrste na *i* (hvaliti) je smel v izostati, in *i* je imel na glasnike pred saboj moč prejeriranega vokala — to je naš vši (zahvalivši, zahvalši, pozabivši, pozabši). II. particip na *lъ* (hvalil, delal, gorel). Mikl. §. 111, 112.

Da izpeljava slovenščina naša vsaj nekatere svojih samostavnikov iz I. participia, temu pričajo nekatere prav stare kmetiške besede, izpeljane iz glagolov IV. oblike (iti) brez lepoglasnega *v*, kot: kosec, lovec, jezdec, pozabljivec, Grabljevec, Svetec i. dr. — kositi (mähen), kosivec (brez *v*) = kosec; loviti, lovivec = lovec; jez diti, jezdivec = jezdec; grabiti, grabivec = Grabljevec (nihče ne poreče: kosilec, lovilec, jez dilec, Svetilec). Samo o tem se loči naša slovenščina od stare, da *i* v deblu nima vselej moči pre-